

Fonematické uvedomovanie podľa Elkonina.

Metodika nácviku fonematického uvedomovania je jedinečnou didaktickou pomôckou.

Sprostredkúva originálny prístup k nácviku fonematického uvedomovania ako rozhodujúceho predpokladu osvojenia si písanej reči dieťaťom. V tomto prípade ide o originálny, teoreticky zdôvodnený a seriózne prepracovaný program. Dôsledný a pritom hravý prístup umožňuje dieťaťu zvládnuť pomerne náročnú fonematickú analýzu slov, bez ktorej sa v počiatočnom štádiu čítania nezaobíde, ešte skôr, než sa prikróčí k samotnému čítaniu. Oddelenie fonematickej (sluchovej) analýzy od náročnej zrakovej diskriminácie (grafickej) je riešením, ktoré túto situáciu zjednodušuje a uľahčuje, pričom zjavne zefektívňuje aj celý proces učenia. Metodika má široké možnosti uplatnenia v oblasti elementárneho vzdelávania v špeciálnopedagogickej a logopedickej praxi, ako stimulácia v rozvoji gramotnosti detí predškolského veku.

Ako vznikla táto metodika.

Na rozdiel od tradičných prístupov analyticko-syntetickej a globálnej metódy, táto metóda formuje u dieťaťa základný mechanizmus čítania na základe spoznávania zvukovej štruktúry materinského jazyka. Až keď dieťa získa vedomú orientáciu v zvukovej štruktúre jazyka, začína sa oboznamovať s písmenami. Fonémy sú reálnymi stavebnými prvkami orálnej reči dieťaťa. Jazyk sa dieťaťu predstavuje ako zvukový systém, ktorý má svoju podobu v písanej reči. Takto dieťa ľahko porozumie, prečo sa napísané slová skladajú z určitých reťazcov jednotlivých písmen a aká je "hodnota" každého písmena. Elkonin sa začal venovať problematike čítania v 50-tych rokoch 20. storočia. Na svojom šlabikári experimentálne pracoval veľa rokov. V jeho prístupe sú dôležité dve teoretické východiská -- psycholingvistické zakotvenie metodiky a metóda učenia, ktorá sa tu uplatňuje. Po jeho smrti vyšlo v Moskve vydanie šlabikára a príručky pre učiteľov "Čítanie a písanie podľa Elkonina". Spracovali ho jeho žiaci. V súčasnosti je to metóda výučby čítania a písania na ruských školách. Pôvodný Elkoninov šlabikár bol vytvorený ako učebnica pre prvý ročník základnej školy. Prvých 30 vyučovacích hodín je v nej venovaných vedomej analýze zvukovej štruktúry slova -- **fonematickému uvedomovaniu**. Až 31 hodinou deti začínajú spoznávať grafémy.

Čo to vlastne fonematické uvedomovanie je?

Fonematické uvedomovanie je schopnosť vedome narábať so segmentmi slov, uvedomovať si zvukovú štruktúru slova, identifikovať poradie zvukov reči v plynulom toku reči, uskutočňovať hláskovú analýzu, syntézu, aj zložitejšie manipulácie so zvukmi (pridať, odobrať, zmeniť poradie hlások v slove). Fonematické schopnosti sa významne podieľajú na kvalite čítania, ich systematickým tréningom v predškolskom veku stimulujeme u dieťaťa tzv. predčitateľské spôsobilosti, preventívne pôsobíme proti možnému zlyhaniu dieťaťa v škole. Fonémy si dieťa osvojuje skôr ako grafémy. Jedine plná orientácia v zvukovej štruktúre slov umožní dieťaťu ich správnu a ľahkú grafémovú reprezentáciu. Deti sa učia riešiť jazykové úlohy, hrajú jazykové hry a hlavolamy. **Psycholingvistický prístup spočíva v tom**, že deti sa neučia identifikovať hlásky na základe ich frekvencie v jazyku, teda nie v poradí. Rozlišujú krátke a dlhé samohlásky, tvrdé a mäkké spoluhlásky. Učia sa chápať, že fonéma má rozlišovaciu schopnosť, napr. byt-byť. Zámena jednej fonémy v slove za inú, mení aj význam slova napr. pes-les. Takto deti získavajú vhlád do štruktúry jazyka.

Metódy a stratégie učenia.

Modelovanie mentálnej činnosti je základný prostriedok učenia. Model je pre dieťa nástrojom myslenia. Napr. reťazec hlások v slove sa dá len ťažko zachytiť z počutia. Modelovanie hláskovej analýzy slov sa preto robí pomocou žetónov, grafických schém. Slúžia na fixáciu každej fonémy a súčasne na kontrolu správnosti dosiahnutého výsledku. Ak dieťa nezaplní všetky okienka schémy, nevyčlenilo všetky fonémy. Postupne si dieťa jednotlivé úkony automatizuje, zvnútorňuje, materiálne pomôcky už nepotrebuje a to, čo predtým prebiehalo materiálne, prebieha už len v mysli dieťaťa. Pre predškolský vek je typický prechod od hry k učeniu. Preto je celá metodika vytvorená formou hry, ktorej obsahom je učenie o jazyku. Cieľom hry je, aby dieťa získalo novú predstavu o slove. Aby učenie bolo hravé, Elkonin zavádza postavy pomáhajúce dieťaťu sformovať si nové

jazykové pojmy -- Majster Slabika, Hlásulienky, kamaráti Dano Ďuro. Ďalšou osobitosťou učenia podľa Elkonina je rozvíjanie osobnosti dieťaťa, jeho pozornosti, sebakontroly a samostatného myslenia. V metodike sú zaradené aj úlohy, ktoré nemajú riešenie, úlohy s nedostatočnými údajmi, aj chytáky, ktoré sú označované ako "pasca". Metodika rozvíja aj kooperatívnosť -- deti pracujú vo dvojiciach, skupinkách, hľadajú spoločné riešenia, súťažia, vzájomne si pomáhajú. Na hodinách nevyžadujeme ticho, ale podporujeme komunikáciu detí, ktorú citlivo usmerňujeme. Deti sa učia pozitívne kritizovať i prijímať kritiku. Každé dieťa sa porovnáva so sebou samým, aby sa podporoval jeho osobný rast. Ak kritizujeme, tak len výsledok, nie dieťa samotné.

Fonematické uvedomovanie podľa Elkonina má štyri etapy, rozpracované do 30 vyučovacích hodín nasledovne:

1. Predstava o slove, slabičná analýza slov (4 hod.), rytmizácia slabík, kreslenie slabík oblúčikmi.
2. Hlásková analýza (12 hod.), používanie schém a jednofarebných žetónov.
3. Samohlásky a spoluhlásky, krátke a dlhé samohlásky (9 hod.), používame červené, okrúhle žetóny pre samohlásky, žlté štvorcové žetóny pre spoluhlásky, vyznačovanie dĺžky samohlások.
4. Mäkké a tvrdé spoluhlásky (5 hod.), špeciálne znaky na žltých žetónoch pre mäkké a tvrdé spoluhlásky.

Fonematické uvedomovanie je schopnosť, ktorá umožní dieťaťu v mysli reprezentovať fonematickú štruktúru slov a mentálne s ňou manipulovať -- hlásková analýza a syntéza slova, určiť počet hlások v slove, povedať slovo bez prvej hlásky, alebo odzadu a pod. Na kvalitné čítanie nestačí, aby poznalo písmená, musí ich vedieť priradiť k hláskam v hovorenom slove, aby dospelo k významu a na to potrebuje fonematické uvedomenie. Okrem toho sa z predškolákov stanú malí žiaci, ktorí spoznajú pravidlá komunikácie v triede počas učenia. Naučia sa spolupracovať v skupinke, aj vo dvojiciach, vedieme ich k tvorivému, samostatnému myslieniu.

Takýto tréning jazykových schopností ide ďaleko za hranice pôvodného zámeru -- rozvíjania schopnosti fonematického uvedomovania. Výrazne rozvíja osobnosť, jazykový potenciál detí, a je výbornou prípravou na školu. Odporúčame ho tým rodičom predškolákov, ktorí chcú pomôcť svojmu dieťaťu k dobrému štartu do školy. Obzvlášť účinný je ale pre deti, ktoré sú menej "zrelé" pre školu a ktorých dobrý štart môže byť ohrozený.

Použitá literatúra:

- Dršková, V. -- Vojtková, Z.: Maľované písmená. Bratislava, Elenprint, VD 1998.
- Elkonin, D. B.: Kak učiť detej čítať. In: Elkonin, D. B.: Izbrannyje psichologičeskije trudy. Moskva, Pedagogika 1989.
- Elkonin, D. B.: Čtenie i pismo po sisteme D. B. Elkonina. Kniga dl'a učitel'a. Moskva, Prosveščenie 1993.
- Elkonin, D. B.: Bukvarj. Moskva, Prosveščenie 1993.
- Mikulajová, M.: Jazykové predpoklady dobrého čítania a možnosť ich rozvíjania. Dieťa, 4,5/2000.
- Smrek, L.: Maľovaná abeceda, Bratislava, Mladé letá 1986.

Vypracovala:

Mgr. Hana Jarábková, špeciálny pedagóg